

dette forskningsfelt – som på andre – har fået epokegørende betydning, skyldes det, at han forener en enestående numismatisk sagkundskab med en ikke mindre kildekritisk skarpsindighed og evne til at anskue omfattende problemer konkret. Med de her udvalgte studier viser han yderligere, hvordan det i tid og tidsskrifter vidt spredte forfatterskab holdes sammen af de kræfter, der gør en historiker til en stor historiker.

TORBEN DAMSHOLT

CONRAD ENGELHARDT: Thorsbjerg mosefund. Med forord af MOGENS ØRSNES. Sønderjyske og fynske mosefund. Bind I. Nærum, Forlaget ZAC, 1969. xxxvi + 92 s. 18 pl. 110,00 kr.

Mens man stadig med stor forventning ser frem til publikationerne af de store mosefund fra Illerup ådal ved Skanderborg og Ejsbøl mose ved Haderslev, der blev fremdraget i tiden 1950–1964, genudsendes de over 100 år gamle værker om de fire store mosefund: Thorsbjerg i Angel, Nydam på Sundeved, Viemose og Kragehul på Fyn. De blev alle udgravede og publicerede af den senere professor Conrad Engelhardt, som med disse fantastiske fund gav jernalderforskningen nye impulser og åbnede vide perspektiver for en debat, der løber den dag i dag. Derfor er de gamle fundberetninger stadig af stor værdi.

Nys udnævnte overinspektør ved Nationalmuseets 1. afd., dr. phil. Mogens Ørsnes, der er dybt forankret i samme problemer, og som forbereder publikationen af Ejsbølfundet (Ejsbøl I og II), har forsynet Engelhardts smukt illustrerede bind med særdeles nyttige indledninger, der korrigerer den gamle mester og viser hvorledes arkæologer har grebet tingene an indtil i dag.

Mogens Ørsnes har tidligere i *Historisk Tidsskrift* (12. rk. IV, s. 622–26) i en anmeldelse af Skedemossefundet fra Øland gjort rede for den omfangsrige forskningsdebat, som de fire nævnte fund har afstedkommet. Diskussionen vil derfor ikke blive gentaget her. Men inden vi vender os mod selve Thorsbjergfundet, skal der knyttes nogle kommentarer til Ørsnes' indledning.

I afsnittet om forfatteren C. Engelhardt (1825–81) præsenteres det forskermilieu, han færdes i. Tidligt knyttedes han til faderens kollega, købmanden og rederen, men fremfor alt arkæologen og museumsmanden Christian Jürgensen Thomsen. Som dennes privatsekretær virkede Engelhardt nogle år og bistod ham i Det oldnordiske Museum, hvor han havde sin gang blandt assistenterne J. B. Sorterup og Adolf Strunk, de senere direktører for museet J. J. A. Worsaae og C. F. Herbst og endelig tegneren og grafikereren J. Magnus Petersen, med hvem Engelhardt fik et langvarigt og nært samarbejde, bl.a. i forbindelse med publiceringen af mosefundene.

Arkæologien har længe været placeret på historiografiens overdrev, hvorfor det altid er med glæde, man konstaterer tilløb til en ændring af den tilstand. – Noget originalt bidrag kan man dog ikke sige, M. Ørsnes har præsteret på dette felt. Med få undtagelser er det blot, hvad der kan hentes i Dansk Biografisk Leksikon. Endvidere nødes man til at bringe nogle korrektioner. Det kom aldrig til et endeligt brud mellem Thomsen og Worsaae i 1840'erne – selvom sidstnævnte taler om et sådant i sine optegnelser. Den unge Worsaae havde anmodet om en fast stilling

ved museet, hvilket den gamle idealist – og rigmand – blankt afviste som en upassende forespørgsel. I 1847 blev Worsaae alligevel inspektør, og fra 1849 passede de i tilsyneladende samdrægtighed tilsynet med oldtidsmindesmærker i og uden for museet, dog med Thomsen som den ubestridte leder af Oldnordisk Museum.

Et stort savn er mangelen på præcise henvisninger til de talrige citater – trods en litteraturfortegnelse til sidst. Men her findes ikke den særdeles vigtige udgave af Worsaaes breve, som flere gange benyttes, nemlig *Breve 1840–85*, udg. af Ad. Clement, Kbh. 1930.

Imidlertid fremhæver Ørsnes Engelhardts pionerindsats – en indsats eftertiden hurtigt glemte. Fx. nævner Johs. Brøndsted i Politikens Danmarkshistorie overhovedet ikke Engelhardt i sin oversigt over dansk arkæologis store personligheder. Lidt uretfærdigt er det blevet Worsaae og Sophus Müller, der er blevet stående som de geniale fortolkere af mosefundene – et emne, Engelhardt beskæftigede sig meget med, hvad især Worsaae drog fordel af. Endelig må det ikke glemmes, at den teknik, hvormed Engelhardt fremdrog sit eget århundredes epokegørende fund, udvikledes af ham selv, og den blev først afløst af en anderledes avanceret metode et stykke tid ind i dette århundrede. Såvel i teori som i praksis var han en foregangsmand.

M. Ørsnes' følgende afsnit om jernalderens opdagelse, mosefundenes tolkning og om selve Thorsbjergfundet er af overordentlig stor værdi og kan stærkt anbefales som introduktion til emnerne. Samtidig giver de en forsmag på, hvad vi har at vente, når Ejsbølfundet fremlægges i sin helhed.

Da den ikke meget skrivende C. J. Thomsen i 1836 udsendte det lille skrift *Ledetraad til nordisk Oldkyndighed*, hvori han gjorde rede for sit revolutionerende treperiodesystem, opstod et øjeblikkeligt behov for at placere denne model i en kronologi. Nu blev Thomsens system ikke straks akcepteret af alle, og det er ganske fornuftigt at følge, hvorledes hans disciple søger at bevise dets gyldighed ved enhver given lejlighed. Fx. er Engelhardts Thorsbjerg- og Nydampublikationer tydeligvis viet studiet af den nyopdagede jernalder.

Desværre skulle der gå lang tid, inden man fik placeret denne periodes begyndelse kronologisk korrekt. Engelhardt fastholdt således hele tiden, at den blev indledt med de store mosefund – d.v.s. omkring det 3. årh. e.v.t. – og selvfølgelig p.gr.a. fremmede folkeslags indvandring! Worsaae ville ikke acceptere det sidste postulat og flyttede tidspunktet frem og tilbage fra skrift til skrift, for dog til sidst at lægge sig på linie med Engelhardt. Det blev amtmanden på Bornholm, arkæologen Emil Vedel, der kom den moderne forsknings konklusion nærmest med sit forslag om godt 300 f.v.t., men allerede få år efter modererede han dette betydeligt – uden tvivl efter stærkt pres fra de lærde herrer i København. Først med S. Müllers bidrag tegner konturerne sig af den jernalderkronologi, der er akcepteret i dag: fra ca. 500 f.v.t. til 1000 e.v.t.

Trods det, at vi herhjemme var længere om at placere jernalderen end i de øvrige nordiske lande, så fik – som understreget af Ørsnes – mosefundene særlig betydning som katalysatorer for den langvarige debat. – Hvad den moderne jernalderkronologi angår, kan det undre, at man her i landet stædigt anvender en terminologi, der er forskellig fra det øvrige Europas.

Og nu til selve Thorsbjergfundet. Engelhardt gravede i Thorsbjerg mose fra

1859-61, mens han ledede »Den kongelige Samling af nordiske Oldsager i Flensborg«. Allerede mens arbejdet stod på i felten, tiltrak det sig offentlighedens opmærksomhed – hvilket fremgår af dedikationen: »Hans Majestæt Kong Frederik den syvende, som oftere har ledet og overværet de i Thorsbjerg Mose foretagne Udgravninger, og som paa mange Maader har viist særdeles Interesse for Fundets Fremkomst og for Bevarelsen af det vundne Udbytte allerunderdanigst til-egnet«.

Det må betragtes som ikke mindre end en bedrift, at det lykkedes Engelhardt at opnå så meget på denne yderst vanskelige arbejdsplads. Ganske vist er udgravningen aldrig blevet afsluttet. Meget ligger endnu under tørven. Men tyske udgravninger i 1876, 1885 og 1895 druknede i vand og måtte opgives. Det fundbillede Engelhardt har søgt at bevare for eftertiden skal tages med store forbehold. Han var som sagt pionér, og en moses komplicerede tilgroningshistorie var ham ukendt. Alligevel må man prise hans forsøg på at gøre rede for stratigrafien.

Fundvariationen er større end i noget andet mosefund; foruden et alsidigt våbenudstyr fremdroges dragtstykker, betalingsguld, smykker, lerkar, trækar, vogndelev, landbrugsredskaber og dyreknogler. Desværre havde mosens syre været hård ved jernsagerne: sværdklinger såvel som lanse- og spydblade var for størstedelens vedkommende forsvundet.

Oldsagerne spænder i tid fra 1. årh. f.v.t. til det 5. årh. e.v.t., men med en mærkbar koncentration i det 3. årh. – den yngre romerske jernalders første del. Våbenudstyret består bl.a. af provincialromerske pragtstykker, hvoraf nogle senere er blevet forsynet med germansk ornamentik. Men de mange unike ting skal ikke omtales her. Har man ikke set dem på Gottorp slot, kan J. Magnus Petersens omhyggelige og meget nøjagtige raderinger give et foreløbigt indtryk. Fundenes nuværende hjemsted skyldes bestemmelserne i den ydmygende fredstraktat af 30. oktober 1864 – ikke som anført 1865 – om udlevering af de bedste oldsager fra Thorsbjerg og Nydam moser.

Thorsbjergfundet var i 1936 udgangspunkt for H. Jankuhns nyfortolkning af mosefundene (jvf. Ørsnes i omtalte bind af H. T.). Han opfattede dette fund som et vidnesbyrd om en årligt tilbagevendende begivenhed i en helligmose og opgav ganske tanken om, at det skulle have været krigsbytteofre. Der er som vist af Ørsnes mange ting, der kan tale for denne teori, ikke mindst efter de store udgravninger i Skedemosse, men tager man de meget usikre udgravningsforhold i betragtning samt at der som nævnt ligger meget i mosen endnu og at fundene ikke er helt så kontinuerlige i Thorsbjerg som hævdede af Jankuhn, ja så er der ikke meget tilbage at bygge en overbevisende teori op på. Indtil videre må man dog lade den mulighed stå åben, at mosen – som hævdede af Jankuhn og Ørsnes – var Angels centrale offerplads ligesom Skedemosse var Ølands. På helt anderledes sikker arkæologisk grund er man derimod med det såkaldte Ejsbøl I fund, hvor krigsbytteteorien er bekræftet. Ofret vidner om en markant begivenhed.

Det ville iøvrigt have været bekvemt med et kort og en fortegnelse over de hidtil registrerede mosefund i Sydsandinavien til supplerung af Engelhardts oversigt over datidens kendte fundpladser. Blandt de mange argumenter der fremføres som bevis for, at Thorsbjerg mose har været en offerplads, nævner Jankuhn, Ørsnes m.fl. på det nærmeste enstemmigt, at navnet kan identificeres med guden Tor. Ørsnes røber dog i en parentes, at danske stednavneforskere er skeptiske,

men synes ikke selv anfægtet heraf. Her må man imidlertid bøje sig for de utilslørede fakta, jvf. fx. K. Hald: *Stednavne og kulturhistorie*, Kbh. 1966, s. 52: »Torsbjerg, der i stedets nuværende nedertyske dialekt udtales Tossbarg (med kort vokal), er først kendt i kilder fra ca. 1700«. I *Vore stednavne*, Kbh. 1950, s. 168, siger samme: »Denne udtale kan vanskeligt forenes med at første led skal være gudenavnet, idet dette antagelig ville forudsætte en udtale med langt o«. Ydermere synes Torkulten først at opstå i vikingetiden, og fra denne periode er der ikke gjort fund i mosen.

Også den nærliggende »Maalhøj« bruges til at understrege kultstedets store betydning (placeringen af højen er dog ikke den samme hos Jankuhn og Ørsnes, idet sidstnævnte hæfter navnet på en høj fra vikingetiden, medens Jankuhn anbringer det på et højedrag, hvor han hævder, at Sydangels retterting blev sat helt op i vor tid). Der bør her gøres opmærksom på, at K. Hald (1966, s. 38) i modsætning til H. V. Clausen og S. Aakjær, hævder, at specielt med formen mål-høj (malhøj) er det nok så rimeligt at regne med, at første led er et gammeldansk *mal, samme ord, som det oldnordiske mǫl: banke af grus og småsten.

Endelig fastslår Jankuhn og Ørsnes, at kultstedets betydning aftager netop som store dele af befolkningen udvandrer til og bosætter sig i England i begyndelsen af 5. årh., og sætter straks disse begivenheder i relation til hinanden. Nuvel, samtlige kendte »store mosefund« ophører på samme tid, hvad enten de er placeret i Sønderjylland, Jylland, Fyn eller på Øland.

Disse indvendinger kan dog ikke bortforklare, at fundbilledet i Thorsbjerg mose er særegent.

HENRIK M. JANSEN

J. L. N. MYRES: *Anglo-Saxon Pottery and the Settlement of England*. Clarendon Press: Oxford University Press, 1969. xiv+259 s. 51 fig. 8 pl. 12 kort. £ 5.0.0.

Med dette arbejde har professor J. L. N. Myres afsluttet noget nær fyrre års studier af angelsaxisk keramik, hvilket kan siges at være noget af en bedrift, eftersom orden nu ser ud til at have afløst kaos og der er skabt et værk af blivende værdi ikke blot for engelsk, men også for nord- og vesteuropæisk arkæologisk forskning.

Forfatteren deler sin opgave i tre dele: først en gennemgang af det eksisterende materiale paa engelske museer, dernæst dette – ofte daarligt udgravede, daarligt bevarede og daarligt oplyste – materiale suppleret med resultater fra nye udgravninger, og endelig som den tredje del en sammenligning med kontinentets keramik. De vigtigste nye udgravninger, som der bliver gjort nøje rede for, har fundet sted paa gravpladser i Caistor-by-Norwich, i Lackford, Illington, Loveden Hill, og South Elkington.

Den rent beskrivende gennemgang af keramikken er fortrinlig, saglig og objektiv. Der peges paa vanskeligheder som fundenes ujævne fordeling og den gaadefulde forskel paa boplads- og gravkeramik (som vi ogsaa kender til her i landet for romersk jernalders vedkommende). Typedelingen er ret traditionel, karrene klassificeres efter form (f.ex. dobbeltkoniske kar og skulderkar) og dekoration (f.ex. lineære ornamentter med stempler, »Stehende Bogen« og bukkelurner)